

Мирошніченко Анна Володимирівна,
аспірантка кафедри управління персоналом та економіки праці,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків
ORCID 0000-0002-5423-0210

УДК 35.351

doi: 10.34213/tp.21.01.07

КООПЕРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Запропоновано поглянути на таке доволі ненове явище, як кооперація та її формалізований прояв – кооператив, у контексті сучасних проблем і суперечностей соціального характеру. Наведено позиції піонерів кооперативної думки та проведено аналіз деяких підходів сучасних науковців до визначення таких понять, як “кооперація” та “кооператив”.

Ключові слова: публічне управління, громадянське суспільство, кооперація, кооператив, суспільний інститут.

Постановка проблеми. Уже більше 125 років минуло з моменту створення Міжнародного кооперативного альянсу, сама кооперація існує в світі ще довше. Та весь цей час кооперативна модель співпраці не втрачає своєї актуальності, ба більше, протягом цього чималого часового відрізка емпірично доведено, що кооперація є ефективною, гнучкою й адаптивною формою співпраці, а її соціально-економічний вплив у світовому масштабі важко переоцінити. Варто погодитись, що кооперація, формуючи та реалізуючи колективний інтерес учасників об’єднання, істотним чином впливає на розвиток країни [17, с. 102]. Поряд із цим історичний розвиток демократії та громадянського суспільства в країнах, які на сьогодні є світовими лідерами, став підґрунтям для еволюції розуміння сутності державного управління не лише в науковій думці цих держав, а й далеко за їх кордонами, у т. ч. і в Україні.

“Сьогодні аспект взаємодії держави і громадянського суспільства в державному управлінні є дуже важливим, на відміну від традиційного бачення державного управління як організуючого й регулюючого впливу держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, зберігання або перетворення, що спирається на її владну силу”, – зауважує один із провідних українських науковців у галузі публічного управління В. Бакуменко [8, с. 150]. Змінюється світ, змінюються соціально-економічні потреби людей, проте прагнення людства до регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та взаємодопомоги залишається незмінним. А саме ці принципи у першу чергу і є основою кооперації.

Мета статті. Тож необхідним видається вирішення питання, чи розглядає сучасна вітчизняна наука кооперацію як частину громадянського суспільства та чи можна говорити про участь кооперації у процесі трансформації моделі регулювання суспільства, що існує в Україні, та її наближення до публічної. Кооперація є явищем багатогранним та має багатонаціональне обличчя, що доволі часто ускладнює визначення її сутності та особливостей. А тому розуміння ключових понять і категорій є вельми необхідним, адже без визначеного понятійного апарату науки та узгодженості теоретичних позицій будь-які наукові пошуки втрачають сенс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні вивченню кооперації присвячено чимало робіт, що і не дивує, адже явище не є новим та має як світову, так і вітчизняну історію існування. Не втрачають своєї актуальності доробки вчених кінця XIX – початку XX ст. – піонерів кооперативної думки. Поряд із цим досить цікавими є і сучасні вітчизняні дослідження, присвячені кооперації в тому чи іншому ключі. Серед останніх можна вказати роботи В. Зіновчука [9], В. Гончаренка [6], Ф. Горбоноса [7], А. Пантелеймоненка [14], С. Приліпки [17], Ю. Ушкаренко [20]. Проте треба констатувати, що коли увага фахівців у галузі публічного управління і приділяється такому складному явищу, як кооперація, то здебільшого зосереджується або на її проявах у сфері сільського господарства, або на функціонуванні споживчої кооперації.

Виклад основного матеріалу. Варто погодитися, що суспільство як об'єкт управління спонукає до того, щоб відбувалися структурні зміни суб'єкта управління і щоб він, як керівна підсистема набував якісно нових рис та разом із керованою підсистемою вибудовував сучасний механізм взаємного впливу та контролю [12].

Як влучно зазначає О. Амосов, відмінність концепту публічного управління від інших управлінських концептів полягає в тому, що воно базується на “само”: самодіагностиці проблеми, самовизначенні проблеми, самоформулюванні, самопропозиції вирішення проблеми, самовизначенні кращого варіанта політики, самовизначенні кошторису, самоприйнятті плану дій, самоконтролі й самооцінці [1, с. 10].

Узагалі можна констатувати, що наукова думка про визначну роль громадянського суспільства та його інститутів у процесі демократичних перетворень у державі вже давно не є дискусійною. Отже, поставимо просте запитання: “А що таке кооперація?” Чи знайдеться проста відповідь? Навряд чи. Вона – явище складне та багатогранне, тож не дивно, що з часів її виникнення в суспільстві й дотепер у науковій літературі не вщухають дискусії з приводу окреслення меж цього явища та наповнення терміна “кооперація” певним змістом. Ще на початку XX ст. Е. Левін робив наголос на тому, що відсутність ясного і чіткого визначення поняття кооперації – не дрібниця у нашому кооперативному знанні, а факт, що є джерелом великих непорозумінь, взаємного нерозуміння і хаосу [10, с. 63]. Отже, погляньмо на різні наукові підходи до визначення таких понять, як “кооперація” та “кооператив”. Цікавим у цьому контексті, на нашу думку, є певний історичний екскурс, звернення до “першоджерел”.

Наприклад, В. Тотоміанц писав, що це спільна дружна робота, а там, де двоє дружними зусиллями підняли важкий для кожного з них окремо камінь, відбулася кооперація [13, с. 13]. А ось у праці І. Горбунова-Посадова спостерігається певне звуження змісту кооперації порівняно з попередніми визначеннями, кооперацію автор хоч і визначає як будь-яке добровільне співробітництво, проте зауважує, що воно має відбуватися для всіляких корисних суспільних цілей [11, с. 4]. На певному антагонізмі капіталістичної ідеї робить акцент і С. Прокопович, зауважуючи, що кооперація є засобом підвищення продуктивності та дохідності праці своїх членів і самозахисту їх від експлуатації капіталу [16, с. 38]. Н. Гибнер у своїй праці “Система кооперації”, що побачила світ в 1911 р., розглядає кооперацію в кількох вимірах: як спільну роботу, співпрацю; як систему нових самостійних угруповань людей, органі-

зованих ними для організації спільної роботи в галузях виробництва і обміну цінностей за умови оплати прибутком не вкладеного у справу капіталу, а особистої роботи кожного учасника, надаючи капіталу лише справедливий відсоток, зумовлений грошовим ринком; як організацію праці з підпорядкуванням їй капіталу [5, с. 9, 33]. Поряд із такими трактовками варто згадати й оригінальне визначення А. Гдишинського, який кооперацію розумів як засіб до встановлення усупільнення господарства країни [4, с. 64]. Варто також зазначити, що розуміння кооперації як певної сукупності кооперативних одиниць також сягає корінням у дореволюційну епоху. Наприклад, В. Пекарський писав, що кооперація – це сума діяльності кооперативів [15, с. 43]. Дуже влучно, на нашу думку, розставив акценти М. Туган-Барановський, адже за його визначенням кооператив є господарським підприємством декількох добровільно об'єднаних осіб, які мають на меті не одержання найбільшої вигоди за витрачений капітал, а збільшення через спільне ведення господарства доходів його членів чи скорочення витрат останніх [19, с. 61].

Повертаючись у сьогодення, пропонуємо розпочати огляд сучасних наукових позицій із позначеного нами питання зі звернення до Сучасного словника іншомовних слів, за яким кооперація (фр. cooperation, латин. cooperatio – співробітництво) – це форма організації праці та виробництва на засадах об'єднання власності, матеріальних засобів і зацікавленості в одержанні прибутку; добровільне об'єднання людей, які вклали матеріальні засоби або кошти для спільної господарської діяльності [18, с. 382]. Зрозуміло, що таке визначення кооперації сформульовано з економічної точки зору, тому воно не відображає багатогранної суті кооперації, а визначення її як будь-якого добровільного об'єднання людей, які вклали матеріальні засоби або кошти для спільної господарської діяльності, взагалі занадто розширює зміст цього терміна, що призводить до включення всіх господарських товариств до складу кооперації, що, звісно ж, не відповідає дійсності.

Варто погодитися, що з суто економічної точки зору це є процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних результатів, які можливо отримати через здійснення групових дій [9, с. 10]. Як зазначає Я. Гаєцька-Колотило, кооперація – це спільна на засадах об'єднання зусиль і ресурсів діяльність осіб, які зацікавлені в досягненні соціально-економічних результатів. Поряд із цим вчена зазначає, що певна схожість ознак дає підстави вважати її специфічною формою підприємницької діяльності, в основі якої лежать соціально-економічні орієнтири, а отримання прибутку є способом задоволення матеріальних та інших потреб членів кооперативу [3, с. 9, 11]. Однак таке твердження видається нам дискусійним, адже однією з головних ознак підприємницької діяльності є її мета – отримання прибутку, збільшення капіталу. Кооперативи ж як структурні одиниці кооперації мають особливий неприбутковий характер діяльності, що поряд з цим не виключає можливості збільшення доходів чи зменшення витрат їхніх членів. Варто визнати, що отримання прибутку видається можливим, але в жодному разі не обов'язковим аспектом діяльності кооперації.

До речі, А. Волик детермінує кооперацію перш за все як об'єднання осіб, а не капіталу, що також видається нам суттєвою відмінністю від підприємництва. Сутність кооперації як соціально-економічного явища в розвитку продуктивних сил визначається, на думку автора, двома основними характеристиками. З одного боку, кооперація характеризується як загальна

форма організації праці, а з іншого – як специфічна форма організації суспільного виробництва. З цього, на думку автора, випливає подвійна функція кооперації: економічна полягає в забезпеченні товаровиробникам реального підвищення ефективності використання виробничого потенціалу, а соціальна спрямовується на забезпечення захисту членів від монопольних об'єднань в умовах ринкової економіки [2, с. 5, 6].

Науковець Ю. Ушкаренко зазначає, що кооперація – це особлива організаційно-економічна форма господарювання, що являє собою систему кооперативів, їхніх спілок, об'єднань, асоціацій, а також створених ними інших господарських організацій і є формою сумісної господарської діяльності виробників в одному чи різних, але взаємопов'язаних процесах праці або виробництва з метою досягнення економічних результатів або задоволення своїх соціальних і економічних інтересів, що важко чи неможливо досягнути при індивідуальній діяльності [20, с. 9]. Автор у межах одного визначення вказує, що кооперація є й організаційно-економічною формою господарювання, системою, що складається з певних структурних одиниць, і також формою сумісної господарської діяльності у взаємопов'язаних процесах праці чи виробництва. Вельми імовірним видається припущення, що автор розглядає кооперацію в декількох площинах, що, на нашу думку, цілком доречно, проте поєднання декількох різних підходів до розуміння такого складного явища, як кооперація, у межах одного визначення призводить до певного змішування змістів.

Цікавим є підхід В. Гончаренка, який у своєму дисертаційному дослідженні “Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика” визнає, що в широкому значенні цей термін використовується, коли йдеться про кооперацію як процес, незалежно від конкретних організаційних форм його здійснення, та зазначає, що в цьому, широкому, значенні слово “кооперація” вживається для означення процесу будь-якої співпраці між окремими суб'єктами. Проте у другому, зовсім іншому значенні, на думку автора, слово “кооперація” вживається, коли йдеться про кооперацію як організаційну форму здійснення процесу співпраці. У цьому випадку термін застосовується для позначення сукупності специфічних організацій – кооперативів, які є лише однією з багатьох організаційних форм кооперації як співпраці. Науковець наголошує, що ця форма суттєво відрізняється від інших форм спільної діяльності специфічними соціально-економічними та організаційними принципами діяльності, які у світовій науці отримали назву “кооперативні принципи” [6, с. 9, 10].

У своїй праці “Публічне управління розвитком обслуговуючої кооперації сільських територій в Україні” С. Приліпко детермінує “кооперацію” як організаційну систему відносин кооперативних організацій, за якої їхні члени, об'єднані спільною метою та ресурсами у виконанні поставлених завдань, здійснюють свою діяльність на засадах забезпечення сталого розвитку відповідно до принципів кооперації і належних їм функцій. Проте зауважує, що поняття “кооперація” і “співробітництво” не є тотожними, тому що останнє не завжди відповідає принципам кооперації. На переконання автора, і з цим варто погодитися, кооператив як вища форма прояву кооперації може здійснювати співробітництво з іншими суб'єктами господарювання, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами грома-

дьянського суспільства, міжнародними організаціями тощо, але не на засадах кооперації [17, с. 62].

Погоджуємося з тим, що концептуальний підхід до кооперації може ґрунтуватись на розумінні її як явища, для розвитку якого, як і для розвитку будь-якого явища (хімічного, біологічного, фізичного, економічного, природного тощо), потрібні відповідні умови, а вплив цих умов на рівень розвитку кооперативних відносин відбувається через дію конкретних чинників. Саме такий підхід пропонують Ф. Горбонос та Н. Павленчик. Проте позиція авторів, відповідно до якої в науці кооперація має визначатися за своїм змістом як економічне явище, суть якого полягає в економічних взаєминах між партнерами в плані співробітництва їх із тим, щоб досягти спільної мети при менших питомих витратах ресурсів на основі взаємної вигоди для всіх учасників, видається такою, що може породжувати певну термінологічну плутанину. Звісно, варто визнати, що кооперація в найбільш широкому сенсі з економічної точки зору може ототожнюватися зі співпрацею, співробітництвом, проте треба зауважити, що дуже важливим є саме виокремлення кооперації посеред усіх інших форм відносин між партнерами, перш за все з огляду на її специфічні риси. Тому ми не можемо погодитися з визначенням кооперативу як добровільного об'єднання громадян зі спільним веденням будь-якої діяльності у формі різних підприємств, основаних на приватній власності їхніх членів [7, с. 24–25].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Тож, як бачимо, однозначної відповіді на, здавалося б, доволі нескладне питання, поставлене на початку, не існує. У підсумку, попри методологічні складнощі, різноманіття думок та підходів до визначення суті, змісту кооперації, навряд чи можна сперечатися з тим, що кооперації перш за все притаманна соціально-економічна спрямованість. Можна впевнено констатувати наявність у кооперативів організованої та визначеної структури, самоуправлінський характер організації, добровільність та відкритість участі, відокремленість цих організацій від держави, їхній приватний та незалежний характер, неприбуткову природу та спрямованість на забезпечення соціальних потреб певних суспільних груп. Усе це дає достатні підстави визнати кооперацію частиною громадянського суспільства, а кооперативи – організаціями громадянського суспільства. Кооперація повною мірою відповідає концепції “само”, запропонованій сучасними вченими як засада публічного управління. Вона бере безпосередню участь у самодіагностиці суспільством проблеми, її артикуляції, самопропозиції вирішення проблеми, реалізації прийнятих рішень, самоконтролі й самооцінці. А за таких обставин недостатня увага до кооперації та її ролі у процесі публічного управління може призвести до втрати великих можливостей на шляху демократичного та соціально-економічного розвитку нашої держави.

Список використаних джерел

1. Амосов О., Гавкалова Н. Концептуальні засади публічного управління: архетипний підхід. *Публічне управління: теорія та практика*. 2015. Вип. 1 (спец. вип.). С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2015_1%28spets_4.
2. Волик А. М. Розвиток сільськогосподарської кооперації в країнах Західної Європи (результати та можливості застосування в агропромисловому виробництві України) : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2000. 20 с.

3. Гасцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 22 с.
4. Гдышинский А. К вопросу о природе кооперации (ответ г. Барыбину). *Вестник кооперации*. 1914. Кн. 9. С. 61–64.
5. Гибнер Н. П. Система кооперации. Москва, 1911. 147 с.
6. Гончаренко В. В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2002. 29 с.
7. Горбонос Ф. В., Павленчик Н. Ф. Теоретичні аспекти суті кооперації як економічного явища в аграрній економіці. *Вісник аграрної науки*. 2006. Спец. вип. (серпень). С. 21–25.
8. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с
9. Зіновчук В. В. Сільськогосподарська кооперація: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2000. 35 с.
10. Левин Э. Что такое кооперация (критический очерк). *Вестник кооперации*. 1914. Кн. 6-7. С. 63–93.
11. Мировой переворот в экономической жизни: Кооперация в Великобритании. Вып. 11 / под ред. И. Горбунова–Посадова. Москва, 1910. 230 с.
12. Міненко М. А. Трансформація системи державного управління в сучасні моделі регулювання суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_3 (дата звернення: 13.02.2021).
13. Пажитнов К. К вопросу о сущности кооперации и ее определении. *Вестник кооперации*. 1915. Кн. 6. С. 2–23.
14. Пантелеймоненко А. О. Становлення і розвиток житлової кооперації у Великобританії. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2011. № 5. С. 333–341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpusk_2011_5_70.
15. Пекарский В. Что такое кооперация и кооператив (ответ Э. Левину). *Вестник кооперации*. 1914. Кн. 9. С. 43–61.
16. Подольский И. М. Новый труд по теории и практике кооперации. *Вестник кооперации*. 1914. Кн. 2. С. 37–49.
17. Приліпко С. М. Публічне управління розвитком обслуговуючої кооперації сільських територій в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2019. 540 с.
18. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / укл. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
19. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. Москва, 1992. 495 с
20. Ушкаренко Ю. В. Розвиток сільськогосподарської кооперації (теорія, методологія, практика) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Житомир, 2010. 20 с.

Myroshnychenko A. V.,

Postgraduate Student of Labor Economics and Personnel Management Department, KRI NAPA, Kharkiv

ORCID 0000-0002-5423-0210

COOPERATION IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION: METHODOLOGICAL ASPECT

The trend of growth in the modern world of scale and number of problems and contradictions of a social nature, unfortunately, takes place in Ukraine in particular. Therefore, it is time to find adequate ways for the state to overcome a number of socio-economic problems. At the same time, with the further spread of the idea of public administration and the efforts of our state to move to a qualitatively new level of public administration through reforms, which, admittedly, are not always systemic, more and more attention is drawn to such a participant in public administration as civil society. It is in this context that the author proposes to look at such a rather new phenomenon as cooperation and its formalized manifestation - cooperative. To this end, the author presents the positions of the pioneers of cooperative thought and analyzes some existing approaches of modern scientists to the definition of such concepts as "cooperation" and "cooperative", which shows that cooperation, first and foremost, scientists understand as a process of cooperation. Also common

is the scientific position that a cooperative is considered a collection of cooperatives and their associations. However, there is a clear lack of unity among scholars in their views on the essence and content of such a concept as “cooperation”, and hence the concept of “cooperative”. The author emphasizes that cooperation has great potential in terms of its participation in the process of public administration, because as a component of civil society it can formulate certain collective interests, articulate pressing problems of society and participate in the process of public policy and its subsequent process implementation, while assuming part of the burden of implementing decisions. Along with this, cooperation is able to give some feedback to the state, a real assessment of the results of the latter, and this is no less important.

Keywords: public administration, civil society, cooperation, cooperative, public institution.

References

1. Amosov, O., Havkalova, N. (2015). Kontseptualni zasady publicznego upravlinnia: arkhetypnyi pidkhid. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 1, 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2015_1%28spets._4 [in Ukrainian].
2. Volyk, A.M. (2000). Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii v krainakh Zakhidnoi Yevropy (rezultaty ta mozhyvosti zastosuvannya v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrainy). *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Haietska-Kolotylo, Ya.Z. (2003). Orhanizatsiino-pravovi formy silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Gdyshtinskij, A. (1914). K voprosu o prirode kooperatsii (otvet g. Barybinu). *Vestnik kooperatsii*, 9, 61–64 [in Russian].
5. Gibner, N.P. (1911). Sistema kooperatsii. Moskva [in Russian].
6. Honcharenko, V.V. (2002). Stanovlennia svitovoi systemy kredytnoi kooperatsii: teoriia, metodolohiia, praktyka. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Horbonos, F.V., Pavlenchuk, N.F. (2006). Teoretychni aspekty suti kooperatsii iak ekonomichnoho iavyscha v ahramnij ekonomitsi. *Visnyk ahramnoi nauky, spets. vyp. (serp.)*, 21–25 [in Ukrainian].
8. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D., Mykhnenko, A.M. and other. (2010). Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnogo upravlinnia [in Ukrainian].
9. Zinovchuk, V.V. (2000). Silskohospodarska kooperatsiia: teoriia, metodolohiia, praktyka. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Levin, E. (1914). Chto takoe kooperatsiia (kriticheskij ocherk). *Vestnik kooperatsii*, 6-7, 63–93 [in Russian].
11. Gorbunov-Posadov, I. (Ed.). (1910). Mirovoj perevorot v ekonomicheskoi zhizni: Kooperatsiia v Velikobritanii. Moskva [in Russian].
12. Minenko, M.A. (2013). Transformatsiia systemy derzhavnogo upravlinnia v suchasni modeli rehuliuвання suspilstva. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_3 [in Ukrainian].
13. Pazhitnov, K. (1915). K voprosu o sushchnosti kooperatsii i ee opredelenii. *Vestnik kooperatsii*, 6, 2–23 [in Russian].
14. Pantelejmonenko, A.O. (2011). Stanovlennia i rozvytok zhytlovoi kooperatsii u Velykobrytanii. *Naukovyj visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky*, 5, 333–341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2011_5_70 [in Ukrainian].
15. Pekarskij, V. (1914). Chto takoe kooperatsiia i kooperativ (otvet E. Levinu). *Vestnik kooperatsii*, 9, 43–61 [in Russian].
16. Podolskij, I.M. (1914). Novyj trud po teorii i praktike kooperatsii. *Vestnik kooperatsii*, 2, 37–49 [in Russian].
17. Prylipko, S.M. (2019). Publichne upravlinnia rozvytkom obsluhovuiuchoi kooperatsii silskykh terytorij v Ukraini. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
18. Skopnenko, O.I., Tsybaliuk, T.V. (2006). Suchasnyj slovnyk inshomovnykh sliv: blyzko 20 tys. sliv i slovospoluchen [in Ukrainian].
19. Tugan-Baranovskij, M.I. (1992). Socialnye osnovy kooperatsii. Moskva [in Russian].
20. Ushkarenko, Yu.V. (2010). Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii (teoriia, metodolohiia, praktyka). *Doctor's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 15.02.2021 р.